

ANDERS HALLENGREN:

Våldet i hemmen

Någon statistik på hur mycket våld som förekommer i hemmen finns inte. De flesta fallen kommer ju inte till sjukhus och bara de grävsta till myndigheternas kännedom. Att allt våld skulle upphöra om barn uppfostrades i storfamiljer, tror inte Anders Hallengren på. Inte heller delar han åsikten att alla barn borde tagas från sina föräldrar för att uppfostras i samhällets regi. Han menar att det numera inte är i uppfostrande syfte, som våld tillgrips, utan att det är en reaktionshandling, besläktad med hustrumisshandel. Ökad samhällskontroll och upplysning är nödvändiga, anser författaren.

Det är nu tjugo år sedan den första vetenskapliga artikeln om barnmisshandel publicerades i Sverige. Barnmisshandelsproblematiken har uppmärksamats allt mer under senare år, bl a genom viktiga insatser av BRIS, Rädda barnen (som inrättat en Barnombudsman) och debattbefrämjande böcker av bl a Berit Hedeby. Kulturhusets utställning i början av 1977 har också varit av betydelse. Just nu pågår en rad teoretiska och praktiska projekt som kan bli av stor vikt framöver. Trots allt kvarstår faktum, att vi ännu tycks veta rätt litet om barnmisshandelns omfattning, natur och bakgrund, och vi har väldigt litet att ta fasta på när det gäller att vidta åtgärder för att råda bot mot problemen.

Behöver det vara så? På den frågan kan man i dagsläget med visst fog svara både ja och nej. Barns och alla andra åldersgruppers psykiska och fysiska lidanden i ett samhälle utgör sammantaget en mycket omfattande och komplicerad problematik, där varje enskildhet måste ses i ett större socialt och politiskt sammanhang. Detta är, kan man säga, den ideologiska och mest kontroversiella sidan av saken. Här står den segdragna kampen mellan olika politiska åskådningar och målsättningar, som för all del även återspeglas i forskningen på området, vilken lägger grunden för debatten. Beträffande barnmisshandeln kan man å andra sidan säga, att den internationella forskningen på området faktiskt kunnat ge en rätt klar bild av dess psykosociala bakgrund och därtill – och därigenom – kunnat visa på en rad möjliga åtgärder, som skulle kunna ge resultat både omedelbart och på sikt. Därför

känns det angeläget att försöka göra en sammanfattning av de viktigaste resultaten och samtidigt skissera ett forskningsunderbyggt handlingsprogram. I samband därmed skall jag försöka teckna ett historiskt perspektiv på agan som medveten social problematik i Sverige, och belysa några sidor av de större sammanhangen.

"Ingen driste sig att dänga och slå de små barnen med mindre han tänker efteråt svara för skadan som följa kan. Ty skolan är ingen slaktbänk och lärjungarna inga åsnor. Det haver grymhet med sig att slå barnen i huvudet, vrida deras näsa, njupa deras öron, rifva eller rycka deras hår, häva dem omkull, spjärna eller stöta dem. Därför skall en sådan obeskedlighet alldeles vara förbjuden". Dessa visdomsord kunde man för tre hundra år sedan läsa i den första svenska skolstadgan. Skam att tro att utvecklingen alltid går åt rätt håll. Förbudet fick ingen livskraft vare sig på papperet eller i verkligheten. Skolagan avskaffades först 1958, förbudets definitiva formulering finns i den nu gällande skollagens §26. Och före 1957 var barnmisshandeln i praktiken legaliserad. Prygelpedagogiken var urgammal. I Bibeln menade somliga sig finna stöd: den man älskar, den agar man. Barnmisshandeln är ingen ny företeelse. Att skada och invalidisera barn har aldrig varit socialt accepterat, låt vara att man på många håll gjort det, många gånger med myndigheternas goda minne. Jag har träffat tre personer som fått hörseln skadad eller förstörd genom örffilar av lärare under sin skoltid. Inte gjordes det förr några afärer av sånt. Agan var tillåten. Eleverna var rädda.

Först 1966 blev det förbjudet att använda kroppsaga som uppfostringsmedel. 1957 hade "missbruk av aganderätten" blivit straffbart genom en lagändring. Från detta år är också den första mer utredande artikeln om barnmisshandel – överläkare Per Selanders "Multipla frakturer hos spädbarn vid förnekta trauma", Läkartidningen 9/57. Sammanhanget är inte överraskande.

Likväl, tidningsnotiser av det mer upprörda slaget om barnmisshandel från äldre tider saknas inte. 1911 uppmärksammade pressen ett fruktansvärt grymt fall av barnmisshandel i Malmö. Ett par fosterföräldrar hade vanvårdat och lemläst sina skyddslingar på det mest kusliga sätt. Dagens Nyheter skrev 29/6 1911: "Den upprörande skildringen af de vanvårdade barnen i Malmö har kommit som en väckelse för många i vårt land." Observera väckelse! Ansvarskännande människor började vakna, och många kände säkert igen sig, mer eller mindre.

Malmöfallet vållade debatt. Vi hade en barnavårdsinspektion på den tiden, men dess insyn och befogenheter var högst begränsade. Någon lag på förhandskontroll och registrering av fosterföräldrar fanns inte i Sverige – däremot i Danmark, Tyskland, Frankrike och England. Folk tog hand om spädbarn och tjänade ofta en slant på det; man fick betala för utackordering av barn. "Änglamakeri" innebar, att man vanvårdade eller utsatte barnen för risker tills de "råkade" dö av en ödets gudomliga nyckfullhet. Man blev kvitt barnen och behöll pengarna och sitt goda samvete.

I och med detta fall och dess efterspel

hade ögonen öppnats en smula, och de följande åren skrev tidningarna en del om problemet med hänsynslösa fosterföräldrar och behovet av myndigheternas insyn och kontroll. Ett uppvaknande på flera fronter skymtade. På tjugotalet blev det förbjudet att aga sina anställda, på landet och till sjöss. Husagan, dvs rätten att slå tjänstehjon, blev otillåten enligt lag 1920, och manskap till sjöss fick rättsligt skydd mot stryk 1922. Men först 1925 uppmärksammade pressen "äkta" föräldrars barnmisshandel: i Umeå hade en hovslagerikorpral och hans fru slagit sönder revbenen på deras ettåriga dotter. Efter 1925 kan man säga att barnmisshandeln successivt blir mer allmänt observerad, omskriven och debatterad. Dagstidningarnas notiser blir allt mer lika dem som vi möter i dagens press. Alla slag av barnmisshandel noteras, oftare och oftare. Det är inte misshandeln som ökar, det är uppmärksamheten och fördömandet.

Dagsläget

I det land som har den bästa statistiken är läget – skenbart – mest alarmerande. Bakom de mellan femton och tjugofem tusen fallen av plötslig oväntad spädbarnsdöd av okänd orsak i USA ligger social misär, vanvårdnad och misshandel. Enligt en parlamentsrapport misshandlas 40 000 barn svårt varje år i England. Av dessa får 3 000 allvarliga skador. 3 % av landets mentalsjuka lär ha fått sina psykiska rubbningar av barnmisshandel. Antalet offer i döda har beräknats till ca 700.

Det är svårt att avgöra om det är statisti-

ken som blir bättre eller problemen som blir större. Det är med barnmisshandel som med allt annat elände: ju bättre statistik, desto högre siffror. När forskningen utvecklats vidare på området och samhällsinsynen förbättrats, kan man vänta en våldsam ökning när det gäller offentliga uppgifter om barnmisshandel. Att det finns en fruktansvärd misär att avslöja och kartlägga i välfärdssamhällets hem, det blir allt fler av de socialt verksamma övertygade om.

Vad som kan sägas om Sverige är, att många rapporter tyder på betydande problem, men något centralt samordnat register för barnmisshandel finns inte. Det går inte att få fram några tillförlitliga siffror på vare sig misstänkta eller säkra fall. Sedan tillkommer alla oupptäckta fall, det dolda våld i hemmen vilket säkert utgör den största delen. 1965 kunde man redovisa 19 anmälda fall av barnmisshandel, i dag talar man om ca 600 fall årligen. Ca 40 000 barn blir varje år föremål för åtgärder enligt barnvårdslagen, ca 15 000 placeras efter samhällsinspektionen i fosterhem eller på barnhem. Här döljer sig sannolikt en omfattande psykisk och fysisk misshandel, förutom sociala och emotionella problem. Vidare bör man lägga märke till, att bakom plötslig oväntad spädbarnsdöd i många fall döljer sig vanvårdnad och misshandel, och dessa dödsfall är vanligast där sociala missförhållanden råder. Tom när det gäller barns död genom drunkning, trafikolyckor etc finns ofta social missanpassning och dålig omvårdnad att finna, vilket också bör räknas in i misshandelsbilden.

Hur skall då detta allvarliga sociala pro-

blem lösas, hur skall detta lidande och denna känslomässiga misär, som vanligen medför psykiska och sociala men för livet, minskas?

Kärnfamiljens kris

I huvudsak fyra olika alternativ har diskuterats de senaste åren. Dels har vi dem som förordar familjeterapi av den typ som bedrivs på Skå. Dels har faran med den moderna familjecellens isolering påpekats, och behovet av kollektivisering framhållits, t ex i form av storfamiljer, kollektivhushåll eller "samhem" (Ingrid Sjöstrand). En minskad föräldramakt över huvud och ett ökat samhällsinflytande över uppfostran är ett tredje alternativ, som framhållits av bl a Per Gahrton. Så har vi till sist lösningen modell Berit Hedeby, som går ett steg längre.

Den individuella friheten måste ha gränser. Barnuppfostran är inte heller föräldrarnas ensak. Den har vi alla i samhället ett gemensamt intresse i och ansvar för. Att fysiskt eller psykiskt misshandla ett barn är inte mer försvarbart än att trakassera eller misshandla folk på sin arbetsplats eller på gatan, snarare än mindre.

Berit Hedebys recept är: ta barnen från deras föräldrar! Men det är i grund och botten inte endast de misshandlade barnen hon vill skilja från deras föräldrar. Nej, alla barn. Antydningssvis, men även i otvetydiga ordalag, framskyntar hos henne drömmen om ett hemfritt samhälle; alla barn skall uppfostras kollektivt, föräldrarna skall ägna sig åt samhällets produktion. Hon anför själv som stöd för sin uppfattning – förutom hennes skrämmande erfarenheter av hem-

mens alla lidanden – ett uttalande hon fått av LO:s Gunnar Nilsson vid ett samtal med honom: Personligen tror jag det är riktigt att samhället helt övertar ansvaret för barnen. Barnens rätt till god omvårdnad skulle nog tillvaratas bättre i internat.

Hur det nu än må vara med detta, går det inte att komma ifrån två bakgrundsfakta: familjens successiva isolering från att ha varit en flergenerationsfamilj med en bred bas i släkt och vänner med allt vad det kommit att innebära av otrygghet, konfliktbenägenhet och upplösning, samt daghems, lekskolors och skolans ökade ansvar för inte bara barntillsynen utan även barnuppfostran. Att vi måste bekämpa isoleringstendenserna inte minst för barnens skull står helt klart. I själva verket har vårt samhälle aldrig varit så litet kollektivt som nu, om man ser det från psykologisk synpunkt. Och visst måste många barn skyddas och skiljas från deras föräldrar, och visst måste samhällets barnomsorg förbättras, kanske inte kvantitativt så mycket som kvalitativt.

Men Hedeby går för långt i sina slutsatser, vilka i och för sig inte är att förundra sig över med tanke på den mörka bild hon kommit fram till. Kollektiv uppfostran är inte enda alternativet. Det är snarare ett värdefullt komplement. Barn-förälder-kontakten, när den fungerar bra, är något omistligt både för individen och för samhället. Likaså den nära kontakten mellan flera generationer. Detta motsäger inte det faktum att barnets rättigheter måste gå före föräldrarnas. Det borde vara en självklarhet.

Forskningen på området har visat på många möjligheter. Även reformer som inte

direkt inkräktar på kärnfamiljen kan ge snabba resultat. Låt oss se på några av de resultat och förslag som de sista decenniernas forskning kommit fram till.

Vem misshandlar barn – och varför?

De som misshandlar sina barn återfinns i alla socialgrupper och miljöer. Påfallande många är från socialgrupp I och II. Men en stor del av misshandeln förekommer i sk multiproblemfamiljer, med svåra sociala och psykiska belastningar. Labila hemförhållanden och en från början negativ inställning till barnet finns ofta med i bakgrunden. En vanlig iakttagelse är vidare, att aggressiviteten mot barnet kan bero på en känsla av minskad frihet genom föräldraskapet och på en känsla av att inte klara av föräldrarollen.

Vad är då bakgrunden till dessa företeelser? Man kan betrakta det hela från ett större samhällsperspektiv. Det moderna storstadssamhällets ökade isolering, konkurrens och stress i storstädernas hopträngda och hektiska miljöer kan ligga bakom en stor del av dagens familjeproblem och den till synes ökande mängden psykiska störningar. Barnmisshandel har alltid förekommit, men nu är det viktigt att lägga märke till, att äldre tiders aga inte i alla stycken har något att göra med det vi nu benämner barnmisshandel.

Många har i likhet med mig fäst sig vid, att våld numera sällan riktas mot barn i något slags (missriktad) uppfostringsiver. Så var det mera förr. Nu slår man mest för sin egen skull, så att säga; för att man är arg, irriterad, besviken, desperat. Man brukar nu allt

mer tala om fyra orsaker till barnmisshandel: uppfostringssyfte, misär, alkoholmissbruk, psykiska störningar. Min uppfattning är, att den första orsaks-kategorin minskat i betydelse och den sista ökat, medan alkoholmissbruk och social misär är de mer konstanta och påtagliga faktorerna, relativt sett. Etologin har klarlagt, att vissa däggdjur försummar, angriper eller dödar sin avkomma när de känner sig hotade av ett eller annat skäl – fiender, brist på föda eller utrymme etc. Paralleller återfinns hos människan. Osäkerhet, oro, motgångar och hopträngda miljöer kan utlösa liknande reaktioner hos oss.

Låt mig i detta sammanhang även anföra ett känt exempel. Den som kommer hem med undertryckt ilska mot överordnade eller arbetskamrater och är missnöjd med sig själv och sin situation löper stor risk att vid konfliktfylld situation eller alkoholförtäring avreagera sig på sina närmaste. Här kommer även hustrumisshandeln in i bilden, ett närbesläktat och minst lika omfattande och allvarligt problem. Man talade ibland förr om detta beteende som kännetecknande för en viss karaktärstyp, "kryporen-rytaren", den som kryper inför överordnade och ryter mot underordnade. Snarare är det fråga om en viss livssituation.

Var och en som haft att göra med högljudda, envisa och trotsiga barn, kan nog så där litet i hemlighet begripa, att en och annan trött och pinad förälder drivs i vanvett, en hopplöst förtvivlad ilska, och slår sitt barn. Föräldrar är också människor. Men här är det inte fråga om några enstaka klatsch i vredesmod, en engångsföreteelse, utan ofta

en närmast systematisk tortyr i en desperat och depressiv miljö, tyngd av horder av personliga problem. Plågade människor plågar varandra. Här är inte skäl att döma en enda människa, det är fråga om livssituationer och miljöer som måste utdömas. En våldsmän, en mördare, en terrorist lurar i varje människa. Det gäller att inte locka fram honom. Men inte heller misshandeln i sig själv kan accepteras, sedan må den vara symtom på missförhållanden eller inte.

Man måste vidare komma ihåg, att det är tämligen klarlagt, att våra beteenden till stor del är inlärd, är ett gensvar på egna erfarenheter. En SIFO-undersökning 1971, baserad på intervjuer i 1 151 hem, kunde också slå fast: den som får stryk som barn slår själv när han blir förälder.

Vad kan göras?

Debatt, forskning och information är tre punkter att trycka på. Information om problemen måste spridas till allmänheten, och utbildningen för alla som i sin yrkesutbildning kan komma i beröring med barnmisshandel måste förbättras. Föräldrarådgivningen måste utbyggas, och det måste med olika medel göras mindre skrämmande och vanhedrande att gå till socialbyrå, familjerådgivning, kurator och psykolog. Just den personliga kontakten och informationen är viktig. Samtalsrum på alla BB:n för upprepade samråd med psykolog och kurator skulle vara till stor nytta, eftersom problemen ofta grundläggs och kommer i dagen på ett tidigt stadium av föräldraskapet, likaså en mellanstation mellan föräldrar och

barnavårdsnämnd där man kan få vara anonym men ändå få råd och hjälp. För att ge föräldrarna hjälp, men även för att lättare upptäcka problem och missförhållanden, bör regelbundet besök på barnavårdscentralerna göras obligatoriska, och psykologer och kuratorer bör knytas till dem för att råda bot mot dessas ensidiga somatiska inriktning. Ett intimare samarbete mellan läkare, skolsköterskor, barnavårdsnämnd och olika sociala myndigheter skulle vidare vara till stor hjälp för samhällets möjligheter att upptäcka och gripa in så snabbt och effektivt som möjligt. I detta sammanhang måste även vikten av ett centralt register för barnmisshandel framhållas. Inte minst för forskning och planläggning är ett sådant outhärligt.

Det är vidare svårt att komma till rätta med och skydda barn från upprepad misshandel även därigenom att det är svårt att framlägga juridiskt bindande bevis eller ens indicier för misstanke. Barnmisshandel är sällan en engångsföreteelse. Alltså: öka barnets rättssäkerhet i alla instanser! Barnet behandlas i rättspraxis mer som en ägodel än som en part. När får barnen samma skydd i föräldrabalken som de har i skollagen?

När det gäller den rättsliga sidan av saken och samhällets åtgärder, är det viktigt att ha klart för sig, att straffpåföljder sällan gagnar någon i sammanhanget. Inte heller är det alltid nödvändigt att skilja de misshandlade barnen från deras föräldrar. Att skilja ett barn från dess föräldrar eller vårdnadshavare är att klippa av rötter och trådar, och är en åtgärd som inte bör vidtagas annat än om

det är alldeles ofrånkomligt för barnets väl, vilket det i och för sig är i många fall. Däremot måste samhällets resurser sättas in tveklöst och omedelbart, och inrikta sig på att hjälpa föräldrarna och inte bara barnen. Social rehabilitering och terapi har många gånger visat sig kunna göra en separation mellan föräldrar och barn onödig.

Vad kan man då göra för att förebygga barnmisshandel, socialt och politiskt? Enbart en förbättring av boendemiljön har visat sig kunna vara av stort värde, minskad trångboddhet likaså. Nödvändigheten av att tillgo-

dose behovet av lekskolor, daghem, fritidshem, lekplatser, fritidssysselsättningar och naturomgivningar samt minska familjernas isolering i storstäderna och deras förorter, blir också allt mer ofrånkomlig. Och vi måste med politiska medel verka för en skola och ett samhälle där alla människor känner sitt värde och som bygger på samverkan i stället för individuell konkurrens och "karriär" och statuskamp med segrare och förlorare som ofrånkomlig social följd. Detta innebär en kamp för ökad individuell frihet, inte en minskad.

Pärmar för årgång 1977

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-21 00 49, eller genom insättning av kronor 25:- på postgiro 7 27 44-6.